

TÜRKİYE'DE SİYASAL TERCİHLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Political Factors Affecting Choice in Turkey

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Berrin BAYBURT

Milli Eğitim Bakanlığı
berrinbayburt82@gmail.com
0000-0003-2237-4583

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Berin, Bayburt. "Türkiye'de Siyasal Tercihleri Etkileyen Faktörler". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1(2021), 19-41.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 15.03.2021

Kabul Tarihi: 24.05.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Türkiye’de Siyasal Tercihleri Etkileyen Faktörler

Öz

Türkiye’de, ilk çok partili hayat deneyimleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Toplumsal ve siyasal koşullar nedeniyle tam anlamıyla çok partili hayata geçiş ise 1946 yılı sonrasında mümkün olabilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası faşist yönetimlerin başarısızlığa uğraması ve dünya genelinde demokratik yönetimlerin önem ve yaygınlık kazanmaya başlaması, Türkiye’de çok partili sisteme geçişte etkili olan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de seçmen davranışlarını etkileyen faktörleri, siyasal parti lideri ve siyasi tercihlerin değişebilirliği çerçevesinde ele almaktır. Araştırma süreci karma desen çerçevesinde planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmanın nicel verileri hazırlanan çevrimiçi anket aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışmanın mantıksal çerçevesini ve bilimsel zeminini oluşturmak amacıyla gerekli olan nitel verilerin elde edilmesinde ise literatür taramasından yararlanılmıştır. Literatür taraması ile elde edilen veriler doküman analizine tabi tutulmuştur. Çalışma kapsamında hazırlanan ankete 184 kişi katılmıştır. Anket sonuçları incelendiğinde katılımcıların, siyasal parti tercihlerinin zaman içinde değişebileceği yönünde görüş bildirdikleri; siyasi parti liderinin oy potansiyelini etkilediğini düşündükleri; hemşehrilik ve aile baskısı faktörlerinin siyasal parti tercihinde etkili olmadığını belirttikleri görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini yaparken giderek ekonomik faktörleri ve parti icraatlarını göz önünde bulundurmaya başladıkları ve böylece rasyonel tercihler yapma yönünde eğilim gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Seçme ve Seçilme, Siyasal Seçimler, Seçmen Davranışları, Siyasal Parti Liderleri.

Political Factors Affecting Choice in Turkey

Abstract

In Turkey, the first multi-party life experiences, occurred in the early years of the Republic. Due to social and political conditions, the transition to multi-party life became possible after 1946. II. failure of the fascist regime after World War II and is starting to gain importance and prevalence of world-wide democratic government, which is considered as an effective element in the transition to a multiparty system in Turkey.

The purpose of this research, factors influencing voter behavior in Turkey, is to address the variability within the framework of the political party leaders and political preferences. The research process was planned and carried out within the framework of mixed design. The quantitative data of the study were obtained through an online questionnaire. The literature review was used to obtain the qualitative data required to establish the logical framework and scientific basis of the study. The data obtained through the literature review were subjected to document analysis. 184 people participated in the survey prepared within the scope of the study. When the survey results were examined, it was found that the participants stated that their political party preferences might change over time; that they considered influencing the voting potential of the political party leader; It was observed that they stated that citizenship and family pressure factors were not effective in choosing a political party. Therefore, economic factors when making increasingly political party preferences of voters in Turkey and they begin to consider their actions and thus it is understood that the party tends toward making rational choices.

Keywords: Democracy, Election and Being Chosen, Political Elections, Voter Behavior, Political Party Leaders.

Giriş

Eşitlik, özgürlük, çoğulculuk, seçme ve seçilme demokratik yaşamın en önemli unsurlarıdır. Antik dönemde nüfusun az olmasına bağlı olarak vatandaşların karar alma süreçlerine aktif olarak katıldıkları doğrudan demokrasi uygulamalarına rastlanılmaktadır. Kadınların ve kölelerin karar alma süreçlerine dâhil edilmediği bu sınırlı demokrasi uygulamaları, günümüzde temsili demokrasi olarak devam etmektedir. Temsili demokrasilerde, cinsiyet, ırk vb ayrımı olmaksızın vatandaş olan herkes seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Vatandaşlar seçilme hakkını kullanarak yönetime katılabilecekleri gibi, seçme hakkı kapsamında oy vererek de seçtikleri temsilciler aracılığıyla yönetime katılabilmektedirler. Genel olarak çoğunluğun yönetimi olarak da adlandırılan demokratik rejimlerde, hangi siyasal görüş iktidara gelirse gelsin kendisine oy vermeyen kesimlere de eşit mesafede durmak ve hizmet götürmekle yükümlüdür. Bu noktada yönetime gelecek temsilcilerin seçiminde seçmen davranışlarının rolü önemli bir yere sahiptir.

Günümüz dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimleri andıran örnekler mevcut olmakla birlikte, özellikle demokrasinin gelişmesi ve yaygınlaşması uzun bir süreç sonucu gerçekleşmiştir. Avrupa’da başlayan Rönesans, Reform, Aydınlanma düşüncesi ve Fransız İhtilali hak ve özgürlükler bağlamında antik dönemlerde atılan demokrasi temelini inşa sürecini hızlandıran gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz çağdaş demokrasileri bu bağlamda sadece siyasal yaşama ilişkin bir kavram olmanın ötesinde demokrasiyi yaşam biçimi olarak hayatın tüm alanlarına entegre etmiş durumdadır. Huntington, siyasal modernleşme hususunda politik modernizasyon, yapıların farklılaşması ve politik katılıma dikkati çekmektedir. Huntington’a göre siyasal modernleşme Batı’da yüzyıllar boyunca yayılırken, üç bileşenin sırası ve kapsamı, Avrupa ve Kuzey’in farklı bölgelerinde önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Siyasal modernleşme Amerika’da Avrupa’dakinden daha erken ve çok daha yaygın bir şekilde meydana gelirken, Amerikan Devrimi, İngiliz tacını Amerika’dan kaldırmış ve yerini tek meşruiyet kaynağı halk egemenliğine bırakmıştır(Huntington, 1973)

Siyasal katılma kavramının tanımlanması ve açıklanmasında iki yaklaşımın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; siyasal katılımı, siyasal gelişme ve modernleşmenin göstergesi olarak gören yaklaşımdır. Buna göre; siyasal katılım, modernleşme ve siyasal gelişmenin göstergesi olup; oy siyasal katılımı belirleyici bir ölçüttür. Diğer yaklaşımda, seçmen davranışı esas olmakla birlikte, bu nedenle seçmen davranışına etki eden değişkenlerin incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla da bireylerin oy vermelerinde ve siyasal taleplerini siyasal otoritelere iletmeleri noktasında siyasal katılım davranışlarının ve bu davranışlara

yönelten değişkenlerin ele alınması önem taşımaktadır (Topbaş, 2010). Dahl, demokrasinin bu noktada etkin katılım, bilgi edinebilme, oy kullanmada eşitlik sağlayarak, bireylerin politikalar oluşturulmasında eşit imkânlar sunulmasına olanak tanıdığını belirtmektedir (Dahl).

Dökmen ve Ova'ya göre, seçmenlerin, siyasi tercihlerinde sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenler etkili olmaktadır. Seçmenlerin tercihlerini etkileyen ekonomik faktörlerin başında, yatırım ve tüketim kararlarını etkileyebilen vergiler gelmektedir. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalar, seçmenlerin siyasal tercihlerinde partilerin vergi politikalarının etkili olduğunu ortaya koymuştur (Dökmen - Ova, 2016). Blount'un çalışmasında, oylama ile reel gelir, enflasyon, faiz oranları ve işsizlik konularından biri veya daha fazlası arasında önemli bir ilişki olduğu ve bunun geleneksel olarak seçmenlerin ekonomik olarak rasyonel olduklarının kanıtı olduğu ele alınmaktadır. Diğer yandan, işsizliğin ekonominin belirsiz bir ölçüsü olduğu varsayımının aksine, işsizliğin anlamının iyi anlaşılmadığı savunulurken, yapılan faktör analizi, seçmenlerin işsizliği ekonomik olduğu kadar sosyal bir sorun olarak da değerlendirdiğini göstermektedir (Blount, 2002). "Klasik ekonomik oylama teorisine göre seçmenler bir bakıma, görevdeki kişiyi iyi günler için ödüllendirirken, kötü gün için ise cezalandırmaktadırlar. Ancak ekonomiyi tam olarak bir değer olarak gören bu paradigmanın başarısı, diğer teorik boyutların test edilmesinin dışında kalmıştır. Nitekim bu noktada özellikle konumsal ve patrimoniyal ekonomik oylama neredeyse hiç incelenmemiştir. İlki, seçmenlerin artan oranlı vergilendirme gibi ekonomi politikası konularında sahip oldukları farklı tercihlerle ilgilenirken, diğeri ise yalnızca bir sosyal sınıfın üyeleri olarak değil, aynı zamanda gerçek mülk sahipleri olarak ekonomik yapının kendisinde seçmenlerin yeriyle ilgilenmektedir(Lewis-Beck - Nadeau, 2011).

Oylama tercihlerinde etkili olan faktörler noktasında ülkeler arasında farklılıklar görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşük ve birincil ilişkilerin baskın olduğu toplumlarda aidiyete dayalı oy tercihleri ağır basarken, toplumların modernleşmesine bağlı olarak daha rasyonel tercihlerin yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim Fraile ve Beck, İspanya'da sol-sağ ideolojinin yaygın ve silik etkileri nedeniyle, bu ülkede ekonomik oy olmadığı nosyonunun yaygın olarak kabul edildiğini; ancak yine de, artan sayıda araştırmaların, ekonomik değerlendirmenin İspanya ulusal seçimlerinde oy tercihi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu gösterdiğini belirtmektedir(Fraile - Lewis-Beck, 2013).

Gül ve Cansever'e göre ise; seçmenler, gelecekte ziyade geçmişini değerlendirerek oyunu kullanmaktadır. Bu açıdan iktidar partilerinin geçmişteki icraatlarının genel olarak

değerlendirmesini yapan seçmenler, bu icraatları kendilerine ne kadar katkı sağladığına bakarak değerlendirmekte ve kararlarını vermektedir. Bu nedenle de seçmenler, vaatlerden ziyade sonuçlara önem vermektedirler. Fakat son dönemlerde, vaatlerin proje tabanlı olarak açıklanması geleceğe yönelik planlanan seçim vaatlerinin de dikkatle ele alındığına işaret etmektedir(Gül et al., 2015). Diğer yandan, seçmenlerin, hedefleri doğrultusunda en fazla tercih ettikleri bir siyasal partiden farklı bir partiye oy vermeleri stratejik oy verme davranışı olarak adlandırılmaktadır. Bu oy verme davranışı, genel olarak seçmenlerin durum ne olursa olsun en çok tercih ettikleri siyasal partiye oy verdiklerini varsaymakta olan yaklaşımlardan ayrılmaktadır(Aydoğan Ünal, 2018). Bununla birlikte siyasal toplumsallaşmada etkili olan araçlar ele alındığında, aile, ideolojiler, eğitim düzeyi, arkadaş çevresi ve sosyal gruplar, siyasal partiler ve kitle iletişim araçlarının öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu araçlar da seçmen davranışlarının şekillenmesinde etkili olabilmektedirler(Beren, 2013).

Özellikle medyanın, seçmenlerin hangi fikir ve görüşlere sahip olması gerektiği konusunda onları yönlendirebildiği açıktır. Bu etki herkese aynı şekilde yansımayacağından dolayı, farklı kesimlerin özellikleri dikkate alınarak hitap edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde çok sayıda televizyon kanalının olmasının temel nedenlerinden birisi de budur. Seçtiğimiz bu kanallarda bir siyasi parti propagandası yapılabildiği gibi bu yayınlar da seçmenlerin düşüncelerini etkileyebilmektedir. Genel olarak halkın sorunları çerçevesinde yapılan tartışma programları her kesimden insanların izleyebileceği bir platform sunmakla birlikte, bu durum yayınların vermek istediği ideoloji için gerekli zemini oluşturmakla kalmamakta; aynı zamanda izleme oranı yüksek yayınların gerçekleştirilmesinde de etkili olmaktadır(Tinni, 2019). Ekonominin medyada yer almasının rolü, ekonomi hakkında seçmenlerin değerlendirmelerine, oradan da sorumluluğun görevdeki partiye ve oylamaya atfedilmesine dayanmaktadır(Sheafer, 2008).

Siyasal pazarda tüketici olarak yer alan seçmenler, psikolojik satın alma olarak değerlendirilebilecek oy kullanma ile rekabet halindeki siyasi partiler ve adayların içinden kendine uygun olanı tercih ederek, yaşadığı toplumun ve kendisinin gelecek dönemde nasıl yönetileceğine yönelik önemli bir rolü yerine getirmektedir. Seçmenler, sahip olduğu oy ile partilerin ve adayların seçim kampanyalarının hedefi haline gelmektedirler. Seçmen davranışlarının ortaya çıkmasında etkili olan koşullar ve değişkenlerin ne derece etkili olduğunu belirlemedeki güçlük, bu alana yönelik araştırmaların önem kazanmasına neden olmaktadır(Demirtaş, 2017). Seçmen tercihinde etkili olan unsurları belirlemeye yönelik araştırmalar genel olarak araştırma şirketlerinin gerçekleştirdikleri anketlere dayanmaktadır. Bu çalışmaların güvenilirliği konusundaki tartışmalar, akademik çalışmalar için bir kaynak olarak

uygun görülmemesinde etkili olmaktadır (Aydın Kılıç, 2013). Oy verme davranışlarını ele alan çalışmaların 1940'lerden itibaren gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel olarak bu çalışmalarda, bireylerin oy vermelerinde veya oy vermekten kaçınmalarında etkili olan dinamikler araştırılmış, birtakım kavramsallaştırmalar yardımıyla oy verme davranışı açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan yaklaşımlar farklı başlıklar altında değerlendirilmektedir(Bingöl - Kaçer, 2018).

Columbia Okulu, 1940'lı ve 1950'li yıllarda ortaya konulan bir yaklaşımdır. Columbia Üniversitesi'nde Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet'in içinde yer aldığı sosyal araştırmacılar tarafından başlatılan bu yaklaşım bu nedenle Columbia Ekolü olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, seçmenlerin parti tercihleri dini bir aidiyet ve vazgeçilmez alışkanlık olarak açıklanır. Bu nedenle seçmenlerin seçimlerde kullandığı oylar, değişmez bir kimliği ortaya koymaktadır(Gümüş, 2009). “‘İnsanlar sosyal gruplarına göre oy verir’ diyen sosyolojik modeller, yeni siyasi partilerin doğuşuna sebep olarak sosyal ve tarihi yapıyı öne çıkarmaktadır. Parti politikalarında yaşanan farklılaşmalar ve oy verme davranışının buna göre değişiklik göstermesi meşruiyetini bu noktadan kazanmaktadır. ‘İnsanlar parti aidiyetlerine göre oy verir’ diyen parti kimliği modeli ise, partiye aidiyet veya partizanlık üzerinden seçmen ile siyasi parti arasında kurulan psikolojik bağın oy verme davranışını belirlediğine vurgu yapar”(Aydoğan Ünal, 2016).

Bu alanda yapılan araştırmaların artmasıyla birlikte, sosyo-psikolojik yaklaşımın da önem kazanmaya başladığı görülmektedir. 1950'li yıllarda Michigan Üniversitesinde kurulan Ulusal Seçim Araştırmaları Merkezinde bazı araştırmacıların yayınladığı Amerikan Seçmeni isimli eser, yeni bir model ortaya koymuştur(Gökçe et al., 2002). Michigan Ekolü, seçmenleri sosyal birer varlık olarak görmekte ve Columbia Okulu'nun tersine, birey olarak seçmenlerin fikirleri olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda, seçmenlerin bir siyasal partiye karşı yerleşik hale gelmiş psikolojik sevgi bağı bulunmaktadır. Bu bağın oluşumu ise çocukluk dönemine kadar gidebilmektedir. Bu ekol, gruplar yerine bireylere odaklanmayı tercih etmiş ve seçmenlerin küçük yaşlardan itibaren aile ve çevrelerinin etkisiyle siyasal sosyalleşme sürecinde siyasal tutum ve ideolojik yönelimler kazanarak, sonraki yaşlarında parti tercihlerini yapmalarında edindikleri bu kazanımların etkili olduğunu öne sürmüşlerdir(Gümüş, 2009).

Michigan Ekolünde, psikolojik faktörler ön planda tutulurken, psikolojik güçler arasında tutumların temel bir rol oynadığı ve bireylerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde etkili olduğu belirtilmektedir(Şahin, 2011). Sosyo-psikolojik bu yaklaşım, parti kimliği kavramını

literatüre kazandırmış çocukluktan başlayan psikolojik bağlılığın zamanla güçlenerek devam ettiğini belirtmiştir(Çalışır, 2017). Psikolojik yaklaşımda, seçmenlerin geleneklere akılcı davrandığı ve körü körüne bir bağlı olmadığı dikkati çekmektedir. Diğer yandan seçmenin davranışı geçici olarak değişse de, siyasi görüş ve siyasal partiye bağlılığı sürmektedir(Yıldırım et al., 2019).

1950 ve 1960’lı yıllarda ortaya atılan kamu tercihi teorisi veya siyasetin ekonomik teorisi olarak adlandırılan teorisi ise, kamu tercihinin inceleme alanına giren devlet teorisi, seçim sistemleri ve seçmen davranışı, siyasi partiler gibi alanları ele almaktadır. Yöntem bakımından bireyci olarak değerlendirilen bu teoride, siyasal faaliyete katılan, karar veren ve tercih yapan bireyler temel olarak görülmektedir. Siyasal süreçte verilen karar ve uygulamaları, iktisadın araç, yöntem ve varsayımlarına dayalı incelemekle birlikte, metodolojik bireysellik, rasyonalite, maximand ve politik mübadele temel ilkelerine dayanmaktadır(Kızılboğa, 2012).

Kamu tercihi teorisyenleri siyasal insan ve ekonomik insanın aynı niteliklere sahip olduklarını ve bireylerin siyasal kararları verirken kamu yararı yerine kendi çıkarlarını ön planda tuttuklarını belirtmişlerdir. Bu teorisyenlerine göre, kolektif kamusal düşünce değil, bireysel çıkarları ön plana alan ve rasyonellik çerçevesinde hareket eden bireyler söz konusudur. Bu teori, oy veren seçmenlerin, seçimde aday olarak yer alan kişilerin ve bürokratların davranışlarını iktisat biliminin yöntemleriyle ele almaktadırlar(Akcagündüz, 2010).

Rasyonel tercih yaklaşımının önde gelen isimlerinden Downs ise, ücretsiz ve tam olarak bilgilendirilme varsayıldığında, seçmenler oy verme kararını bazı değerlendirmeler yaparak almaktadır. Dolayısıyla iktidardaki parti ile muhalefet partilerinin iktidara gelmesi halinde yapabileceği hizmetleri karşılaştırarak ortaya çıkan farka göre siyasal parti tercihinin yapacaktır. Eğer iki partili sistem var ise seçmen, tercih ettiği partiye oy verirken; çok partili sistemde, diğer seçmenlerin siyasal tercihleri üzerinde değerlendirme yaparak davranışının yönünü belirleyecektir. Seçmenler, desteklediği siyasal partinin kazanacağına inanırsa o partiye oy verecek; tam tersi bir durumda ise sevmediği bir parti kazanmasın diye başka bir partiye oy verecektir(Filiz, 2019). Rasyonel oy verme modelinin temelinde, seçmenlerin bireysel refah düzeyi ve çıkarlarını en iyi şekilde karşılayacak yönde hareket ettikleri düşüncesi yatmaktadır(Öztay, 2020). Diğer yandan ekonomik seçim modelinde ise temel belirleyici unsur, seçmenlerin, ekonomik gelişim ve değişimler hususunda iktidarı sorumlu görmeleridir. Bu nedenle seçmen, hangi partiden daha fazla yarar sağlayacaksa o partiye oy vermektedir. Ekonomik nedenler seçmen davranışında etkili olmakla birlikte, bu yaklaşım seçmen

davranışlarını ele almada maddi çıkarı ön planda tutması ve diğer siyasal etmenleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmektedir(Yıldırım, 2014).

II. Meşrutiyet dönemi Türk Siyasi Tarihi içerisinde farklı siyasi görüşlere dayanan oluşumların ortaya çıktığı bir dönem olmasından hareketle bazı çevrelerce demokratik hayatın ilk adımlarının atıldığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Padişah otoritesinin yanı sıra ikili bir meclis yapısının var olması yasama yetkisinin kullanılması açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilmekle birlikte, I. Meşrutiyet döneminin büyük bir hüsrarla sonuçlanması ve devamında gerçekleşen II. Meşrutiyet dönemi deneyimleri bu noktada daha fazla yol kat edilmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur. Nitekim Bab-ı Ali Baskını ile yönetime İttihat ve Terakki Fırkasının hâkim olması eskiden gelen otoriteriyen zihniyetin devam ettiğine işaret etmektedir.

Milli Mücadele döneminde 23 Nisan 1920’de meclisin açılması halk egemenliğinin yeni düzende geçerli olacağı ilk sinyallerini vermiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte devletin yönetim şekli belirlenirken, inkılapların yapılması gibi önemli bir misyon yüklenen Halk Fırkasının kurulması siyasal alanda atılan bir diğer önemli gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde gerçekleşen inkılaplar aynı zamanda muhalif seslerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Ancak Şeyh Sait İsyanı Türkiye’de ilk muhalefet parti deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. 1929 Ekonomik Buhranının etkilerini hisseden Türkiye’de halktaki hoşnutsuzluğun açığa çıkarılması için kurulması öngörülen Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi de Menemen Olayı nedeniyle hüsrarla sonuçlanmıştır. Böylece 1946’da çok partili hayata geçişin gerçekleşmesine kadar Türkiye’de CHP’nin iktidarda olduğu tek parti yönetimi deneyimi başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında faşist yönetimlerin son bulması ve dünya genelinde demokrasi rüzgârlarının esmesi, Türkiye’nin savaş sonrası dönemde Batı Bloku içinde yer alma isteği çok partili hayata geçiş sürecinde etkili olmuştur. Diğer yandan tek parti dönemindeki gelişmelerden kaynaklanan ve halkta partiye karşı oluşan olumsuz tutum, CHP’nin halk desteğini kaybetmesine neden olmuştur.

1946 sonrası Türkiye’de CHP’nin güç kaybetmesi ve ardından DP ile başlayan iktidar, 1960 darbesi ile son bulurken, devamında koalisyon hükümetleri, muhtıralar ve darbelerin yer aldığı bir siyasi çizginin devam ettiği görülmektedir. Bu dönem toplumsal bakımdan, kırsal alanlardan kentlere göçün hız kazandığı, kentlerde gecekondulaşma, rant, alt yapı eksiklikleri, plansız kentleşme, işsizlik, hemşeriliğe dayanan ilişkilerin kurulduğu bir sürece işaret etmektedir.

Dolayısıyla bu süreçte seçmen davranışlarının da sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmelerden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu açıktır. Nitekim 1980 sonrası Türkiye’nin liberal ekonomilere entegre olma çabaları, ekonomik krizler, dış borçlanma, siyasi istikrarsızlık gibi konular toplumsal alanda karşılığını bulmuş ve bu toplumsal tepki özellikle 2000 sonrası seçimlerinde birçok partinin Meclis dışında kalmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, inkılap karşıtlığı ile ortaya çıkan muhalefet, 1950’lerden sonra Tek Parti muhalefetinden hareketle yeni ekonomi arayışlarına yönelmiştir. Özellikle bu süreçte Türk-İslam Sentezi, Siyasal İslam başta olmak üzere muhafazakâr kesiminin ideolojisini şekillendirmeye başladığı; diğer yandan sol kesimlerin de farklı partiler halinde kurumsallaştığı görülmektedir. Ancak yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler nedeniyle yapıldığı öne sürülen darbe ve muhtıralar demokratik hayatı kesintiye uğratmakla kalmamış, anayasal düzenlemelerle de devletin temel işleyişine de düzenlemeler getirmiştir. Dolayısıyla 1950’lerden sonra sağ-sol ayrımı şeklinde kendisini gösteren siyasi yaşam, ekonomik problemlerin de etkisiyle partilerin halkın sorunlarına eğilmeleri gerekliliğini ortaya koymuş; özellikle 2000 sonrası istikrar, darbe karşıtlığı, parti programlarında halka yönelik projelerin yer alması gibi konuların önem kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda da kısaca özetlendiği gibi seçmen davranışları ve siyasi tercihlerde etkili olan faktörler, alanla ilgili çalışmalarda temel konuları oluşturmaktadır. Bu çalışmaların odaklandıkları ve kullandıkları yöntemlerin ayrışması, farklı açıklama modellerinin ve yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu araştırmada ise katılımcıların verdikleri cevaplardan hareketle Türkiye’de seçmenlerin siyasi tercihlerinde etkili olan faktörler ele alınmaya çalışılmaktadır. Birçok ülkede sosyal ve politik yapı gereği, bireyler siyasi alana mesafeli yaklaşabilmektedirler. Bunun yanı sıra insan ve toplum davranışlarının dinamikliği, kuşkusuz bu alanda yapılan çalışmaların net sonuçlar ortaya koyması önünde bir diğer önemli engeli oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma karma desen çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel verilerin elde edilmesi için çevrimiçi anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu mail ve diğer çevrimiçi iletişim araçlarıyla katılımcılara gönderilmiş ve katılımcılardan gönüllülük esasına göre cevap vermeleri istemiştir. Diğer yandan araştırma konusunun bilimsel ve mantıksal çerçevesini çizmek için, konu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler doküman analizi ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Seçmen davranışlarını etkileyen faktörlere ilişkin olarak literatürde çok sayıda bilimsel çalışma mevcuttur. Özellikle günümüzde seçim dönemlerinde, seçim öncesinde farklı kurumlar tarafından kamuoyu araştırmaları da gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmanın konusu, Türkiye’de siyasal parti tercihlerini etkileyen faktörler konusu, siyasal parti lideri ve siyasal parti tercihlerinin değişebilirliği ile sınırlandırılmıştır. Bu bakımdan Türkiye’de seçim dönemi propagandaları, siyasal partilerin görüşleri, siyasal tarihe ilişkin gelişmeler çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini bilinçli yapmadıkları sıklıkla eleştirilen konuların başında gelmektedir. Güven’e göre “Türkiye siyasal hayatında tarihsel bir süreç içerisinde siyasi partilerin seçmen tercihindeki belirleyicilik özelliklerinin aşındığı, bu süreçte siyasi liderin giderek ağırlık kazandığı ve karar alma süreçlerinde lider odaklı bir siyaset yapma biçiminin siyasal sürece hâkim olmaya başladığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak bu yapı Türkiye siyasal yaşamı açısından farklılıkların siyasal karar alma süreçlerine yansımaları engellemekte ve ortak aklın akim kalmasına neden olmaktadır”(Güven, 2016). Diğer yandan Çavuşoğlu ve Pekkaya’nın Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencileri ile yerel seçimlerde siyasal davranışa etki eden nedenleri analiz etmeyi amaçlayan araştırmalarında, yerel seçimlerde “adayın etnik kökeni”, “adayın o ilden olması” ve “iktidar partisinden olması” gibi aday orijinine ait nedenlerin etkili olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık katılımcıların “adayın hizmet tecrübesi”, “adayın projeleri”, “aday vaatlerinin yapılabilirliği” ve “adayın eğitim düzeyi” gibi faktörlerin seçmen tercihlerinde büyük etkiye sahip olduğu gözlenmiştir(Çavuşoğlu - Pekkaya, 2016). Bu noktadan hareketle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de seçmen davranışlarının şekillenmesinde etkili olan nedenler süreç içerisinde değişmekte, özellikle eğitim düzeyinin artması, sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler bu karar verme becerilerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu araştırmada aşağıda yer hipotezler test edilecektir:

- 1) Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihleri zaman içinde değişmektedir.
- 2) Türkiye’de siyasi parti liderinin nitelikleri seçmenlerin tercihinde etkili olmaktadır.
- 3) Hemşerilik Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.
- 4) Aile baskısı Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.

Araştırmanın Problemi

Türkiye’de çok partili demokratik hayat incelendiğinde, sosyo-ekonomik ve uluslararası siyasal gelişmelerden etkilenen bir süreç ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan toplumdaki siyasi kamplaşma ve beraberinde gelen olaylar neden gösterilerek darbe ve muhtıralarla sekteye

uğramış olan demokratik hayat, bazı çevreler tarafından seçmen davranışlarına indirgenerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Seçmenlerin bilinçli-bilinçsiz oy kullanmaları, vergi afları, gecekondü bölgelerine verilen vaatler, eğitim düzeyinin ve ailenin etkisi, hemşehrilik boyutu seçmen davranışları alanında zaman zaman ön plana çıkarılan değişkenler olarak göz çarpmaktadır. Diğer yandan küreselleşen dünyada ekonomik problemlerin çözüm bekliyor olması, eğitime erişim problemleri, segmenter toplum yapısı, aile içi baskı gibi faktörler nedeniyle bireylerin siyasal parti tercihlerinin yıllar boyu değişmediği de öne sürülen diğer husustur. Bu araştırmada, bireylerin siyasal parti tercihlerini etkileyen faktörlerin yanı sıra, seçim sonuçlarının siyasal parti lideri üzerinden değerlendirilmesi aracılığıyla hemşehrilik ve siyasal parti tercihi ele alınmakta, diğer yandan zaman içinde siyasal parti seçiminin değişebilir olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Soru Formunun Oluşturulması

Soru formu çevrimiçi olarak hazırlanmış; mail ve diğer çevrimiçi iletişim araçları aracılığı ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Çevrimiçi olarak hazırlanan form, 24 Kasım-10 Aralık 2020 tarihleri arasında cevapları kabul etmiştir. Formda ilk olarak katılımcılara, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ikamet edilen il ve politik görüşe ilişkin temel sorular yöneltilmiştir. Diğer bölümde ise, siyasal parti tercihinin şekillenmesinde etkili olan faktörlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Son kısımda ise, siyasi parti tercihinin değişip değişmediğine ve bir siyasal partiye oy verirken hangi etmenlere dikkat ettiklerine yönelik açık uçlu ve çoktan seçmeli soruların cevaplanması talep edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, gönüllü olarak ankete katılan 184 kişiden oluşmaktadır. Kendilerine anket gönderilen bireylerin büyük bölümü siyasal içerikli bir ankete katılmanın sakıncalı olduğuna inandıklarını belirterek çalışmaya katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu önyargılı yaklaşım daha fazla sayıda kişinin katılımını engelleyerek araştırma evreninin 184 kişiyle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Verilerin istatistiksel olarak analiz edilmesinde SPSS 20 programından yararlanılmıştır.

Bulgular

Türkiye’de seçmenlerin oylarını bilinçsiz bir şekilde kullandıkları, eğitim-kültür seviyesinin düşük olduğu, ekonomik gerekçelerle oy kullanıldığına yönelik eleştiriler uzun yıllardır dile getirilmektedir. Bu noktada “oyların sürekliliğini sağlamak için mi bu sorunlar çözülmemektedir?” sorusu akla gelmekle birlikte, bir ülkede demokrasinin gelişmesi için milli gelirin belli bir seviyede olması gerektiğine dair görüşler değerlendirilmeyi beklemektedir.

Nitekim Tablo 1’de ekonomik hayata ilişkin vaatlerin siyasal partilerin propagandalarının şekillenmesinde ne kadar etkili olduğu görülmektedir. Kısacası, seçmenlerin sosyal ve psikolojik niteliklere sahip ve ekonomik yaşamın bir parçası oldukları göz önünde bulundurulmadan peşin hükümlerin verilmemesi son derece önemlidir.

Tablo 1. Türkiye’de Sloganlaşmış Seçim Vaatleri

Seçim Tarihi	Parti	Seçim Vaadi
1991	Doğru Yol Partisi (Süleyman Demirel)	Kim ne veriyorsa 5 lira fazlası · Ekonomi 500 günde iyileşecek · Emekli yaşının inmesi
1994	Doğru Yol Partisi (Tansu Çiller)	Herkese 2 anahtar Her mahalleye milyon Her mahallede yüz trilyoner Her köylüye traktör
1994	Refah Partisi (Necmettin Erbakan)	Her ile fabrika ve havaalanı Hızlı tren
2002	Genç Parti (Cem Uzan)	Mazot 1 TL Her işsize 350 TL
2002	Cumhuriyet Halk Partisi (Deniz Baykal)	Bir milyon işsize iş Üniversite sınavının kalkması
2007	Genç Parti (Cem Uzan)	Üniversite sınavının kalkması Yüksek oranda vergi indirimi Gümrük Birliği Anlaşması’nın iptali
2011	Cumhuriyet Halk Partisi (Kemal Kılıçdaroğlu)	Yoksul ailelere 600 TL Parasız bedelli askerlik Askerlik süresi 6 ay

Kaynak: (Karagöl - Dama, 2015)

Aydemir’e göre, seçmen davranışları, siyasal, sosyo-ekonomik, sosyolojik ve psikolojik birçok faktörden etkilenmektedir. Nitekim seçmen davranışları iktisat teorisi kapsamında ele alınan konulardan birisi olmakla birlikte, özellikle 1980’li yıllardan sonra seçmenlerin ekonomik faktörlerden etkilenme düzeyleri ile ilgili çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de de seçmenlerin hangi faktörlerin etkisiyle oy kullandıkları önemli olmakla birlikte, Türkiye’de siyasal iktidarların partizan olmaktan çok fırsatçı bir yapıya sahip oldukları ifade edilmektedir. Farklı görüşlere sahip olan partiler birbirlerinin politikalarını etkileyebildiklerinden dolayı, birbirlerine benzemektedirler. Bu nedenle de seçmenler rasyonel olmayan ve geçmişe dayanan davranışlar sergilemeye devam etmektedirler (Aydemir, 2007).

Tablo 2’de araştırmaya katılan kişilerin cinsiyet bakımından politik görüşlerine göre dağılımları görülmektedir. Toplamda katılımcıların sol, merkez ve sağ görüşlere göre dağılımının dengeli olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların %46.2 ile en fazla sağ görüşte yer aldıkları görülürken, kadın katılımcıların sağ ve sol siyasi görüşlerde eşit olarak yer aldıkları dikkati çekmektedir.

Tablo 2. Cinsiyetiniz * Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? Crosstabulation (Cinsiyete göre siyasi görüş)

% within Cinsiyetiniz						
		Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?				Total
		Sol	Merkez	Sağ	Diğer	
Cinsiyetiniz	Kadın	35,8%	23,6%	35,8%	4,7%	100,0%
	Erkek	29,5%	20,5%	46,2%	3,8%	100,0%
Total		33,2%	22,3%	40,2%	4,3%	100,0%

Tablo 3’te ise katılımcıların eğitim düzeyleri bakımından siyasi görüşlere göre dağılımları yer almaktadır. İlköğretim mezunlarının %55.9’u, lise mezunlarının da %50’si sağ görüş içinde yer almaktadır. En az lisans mezunu olan katılımcıların ise %34.2’si sol görüşe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Siyasi görüşlere göre dağılım incelendiğinde en az lisans mezunu olan katılımcıların ilköğretim ve lise mezunlarına kıyasla, dengeli bir dağılım gösterdiği dikkati çekmektedir.

Tablo 3. Eğitim durumunuz? * Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? Crosstabulation (Eğitime göre siyasi görüş)

% within Eğitim durumunuz?						
		Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?				Total
		Sol	Merkez	Sağ	Diğer	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	32,4%	11,8%	55,9%		100,0%
	Lise	30,6%	19,4%	50,0%		100,0%
	En az lisans	34,2%	26,3%	32,5%	7,0%	100,0%
Total		33,2%	22,3%	40,2%	4,3%	100,0%

Hipotez 1: Türkiye’de seçmenlerin siyasi parti tercihleri zaman içinde değişmektedir.

Tablo 4. Eğitim durumunuz? * Sizce siyasi parti tercihi zaman içinde değişebilir mi? Crosstabulation

% within Eğitim durumunuz?				
		Sizce siyasi parti tercihi zaman içinde değişebilir mi?		Total
		Evet	Hayır	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	64,7%	35,3%	100,0%
	Ortaöğretim	80,6%	19,4%	100,0%
	En az lisans	88,6%	11,4%	100,0%
Total		82,6%	17,4%	100,0%
Chi-Square Tests				
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,536 ^a	2	,005	,005
Likelihood Ratio	9,503	2	,009	,011
Fisher's Exact Test	9,750			,007
N of Valid Cases	184			
a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,91.				

Katılımcıların siyasi görüşün zaman içinde değişebilirliği ile ilgili olarak sorulan soruya verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında, en az lisans mezunu olan katılımcıların %88.6’sı bu soruya “Evet” cevabını vermişlerdir. Bu soruda en düşük oran %64.7 ile ilköğretim düzeyine eğitime sahip olan katılımcılara aittir. Eğitim düzeyi ve siyasi görüşün değişebilirliği ile ilgili chi-square tests bakıldığında grupların anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu soruya verilen cevaplar araştırmanın birinci hipotezini doğrulamaktadır.

Ancak, Eroğlu ve Bayraktar tarafından anket yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, “siyasi parti tercihinizi ne zaman yaparsınız” sorusunu katılımcıların %82’sinin “seçimlerden uzun süre önce” olarak cevaplama, seçmenlerin geçmişten gelen tercihlerine bağlı kaldıklarını ve partilerini değiştirme eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Diğer yandan parti ideolojisi, seçmenlerin tercihlerinde rol oynayan önemli faktörlerdendir. Dolayısıyla buradan seçmenlerin, ideolojik bakımdan kendilerine yakın bulmadıkları bir siyasi partiye, siyasi pazarlama faaliyetlerinden ötürü oy verme ihtimallerinin düşük olduğu sonucunun çıkarılması mümkündür(Eroğlu - Bayraktar, 2010).

Tablo 5. Eğitim durumunuz? * Seçimlerde oy kullanacağınız partiyi belirlerken hangisi sizin üzerinizde daha etkili olmaktadır? Crosstabulation

		% within Eğitim durumunuz?				Total
		Seçimlerde oy kullanacağınız partiyi belirlerken hangisi sizin üzerinizde daha etkili olmaktadır?				
		Partilerin Çözüm Önerileri	Siyasi Görüşünüz	Siyasi Parti Liderinin Nitelikleri	Diğer	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	29,4%	70,6%			100,0%
	Ortaöğretim	44,4%	41,7%	11,1%	2,8%	100,0%
	En az lisans	53,5%	28,1%	13,2%	5,3%	100,0%
Total		47,3%	38,6%	10,3%	3,8%	100,0%

Chi-Square Tests				
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	22,121 ^a	6	,001	,001
Likelihood Ratio	25,667	6	,000	,000
Fisher's Exact Test	21,002			,001
N of Valid Cases	184			
a. 5 cells (41,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,29.				

Tablo 5’te görüldüğü gibi en az lisans mezunu olan katılımcıların %53.5’i partilerin çözüm önerilerinin oy verecekleri partiye karar vermelerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan ilköğretim mezunlarının %70.6’sı ise siyasi görüşlerinin oy verecekleri partiyi belirlemelerinde daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla eğitim düzeyi düştükçe siyasi görüşe bağlılığın daha fazla etkili olduğu sonucunun ortaya çıktığı açıktır. Nitekim veriler incelendiğinde bu iki etmen arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu da görülmektedir.

Akgün’e göre, Türk seçmenin parti tercihinde siyasal ve kültürel değerler çok fazla etkili olmaktadır. Dolayısıyla seçmenler kendilerine yakın gördükleri partilere oy vermektedirler. Michigan ekolüne göre bu durum siyasal sosyalleşme sürecinde kazanılmaktadır. Diğer yandan sağ-sol ayırımına benzer yönelimler günümüzde giderek belirgin hale gelen İslamcı-laik

ayrışması da siyasal parti tercihlerinde önemli rol oynamaktadır. Ancak vatandaşların sosyo-ekonomik statüsü, iddia edilenin tersine, oy vermede çok etkili olmamaktadır(Akgün, 2000).

Hipotez 2: Türkiye’de siyasi parti liderinin nitelikleri seçmenlerin tercihinde etkili olmaktadır.

Tablo 6. Eğitim durumunuz? * Bir siyasi parti lideri partinin oy potansiyelini etkilemekte midir? Crosstabulation

% within Eğitim durumunuz?		Bir siyasi parti lideri partinin oy potansiyelini etkilemekte midir?		Total
		0	1	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	97,1%	2,9%	100,0%
	Ortaöğretim	100,0%		100,0%
	En az lisans	96,5%	3,5%	100,0%
Total		97,3%	2,7%	100,0%

Tablo 5’teki soruyu ayrıntılandırmak için katılımcıların, siyasi parti liderinin partilerin oy potansiyelini etkilemesine yönelik olarak görüşlerine başvurduğumuzda, tüm eğitim düzeylerindeki katılımcıların bu soruya büyük oranda “Evet” cevabını verdikleri dikkati çekmektedir. Bir önceki soruda siyasi parti liderinin niteliklerine göre oy verme tercihinin oranının az olmasına rağmen, katılımcıların bu soruya ağırlıklı olarak olumlu cevap vermeleri önemlidir. Yukarıdaki verilerde yer alan dağılımlara bakıldığında araştırmanın bu hipotezi doğrular nitelikte olduğu göze çarpmaktadır.

Hipotez 3: Hemşerilik Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.

Tablo 7. Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? * Yukarıdaki soruya cevabınız "Evet" ise siyasi parti liderinin hangi özelliğinin partinin oy potansiyeli üzerinde etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Crosstabulation

% within Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?		Yukarıdaki soruya cevabınız "Evet" ise siyasi parti liderinin hangi özelliğinin partinin oy potansiyeli üzerinde etkili olduğunu düşünüyorsunuz?						Total	
		Karizma	Ekonomik Güç	Hitabet Yeteneği	Hemşerilik	Halka Yakınlık	Önceki Deneyimleri		Diğer
Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?	Sol	9,8%	4,9%	21,3%		41,0%	16,4%	6,6%	100,0%
	Merkez	12,2%		29,3%		41,5%	14,6%	2,4%	100,0%
	Sağ	17,6%	9,5%	31,1%	1,4%	17,6%	18,9%	4,1%	100,0%
	Diğer			12,5%		37,5%	12,5%	37,5%	100,0%
Total		13,0%	5,4%	26,6%	0,5%	31,5%	16,8%	6,0%	100,0%

Siyasi görüşlere göre siyasi parti liderinin sahip olduğu niteliklerden oy potansiyelini hangisinin etkilediğine ilişkin olarak verilen cevaplar incelendiğinde, en düşük orana hemşerilik sahip iken, sağ görüş dışındakilerin halka yakınlık etmenini yüksek oranda seçtikleri görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi sağ görüşe sahip olan katılımcılar için hitabet yeteneğinin diğer etmenlere oranla daha fazla önemsendiği açıktır. Soru ile ilgili olarak siyasi parti liderinin doğum yerinde aldığı seçim sonuçları incelenmiş ve Tablo 8’de özetlenmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 20 genel seçimde 33 parti lideri kendi doğdukları illerde seçimi birinci sırada kazanmışlardır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarında hemşerilik siyasi parti liderinin oy potansiyelini etkileyen bir etmen olarak görülmemiş olsa da, seçim sonuçları farklı bir durum ortaya koyabilmektedir. Kuşkusuz bu farklılıkta birçok siyasi parti liderinin ailesinin kökeninin farklı ile dayanması, göç ettiği ilde dayanışma faktörünün etkili olması ve zaman içinde seçmen davranışlarındaki değişim ile de açıklanabilir. Araştırmada elde edilen sonuçlar hemşerilik faktörünün seçmenlerin parti tercihlerinde ve siyasi parti liderlerinde aradıkları nitelikler arasında yer almamaktadır. Bu nedenle araştırmanın üçüncü hipotezi doğrulanamamıştır.

Tablo 8. Türkiye’de genel seçim sonuçları ve parti liderlerinin doğdukları illerde aldıkları sonuçlar (1946-2018)

SEÇİM YILI	İLK 3'E GİREN PARTİ ADI	SANDALYE SAYISI	GENEL BAŞKAN	DOĞUM YERİ İLİ	İLDEKİ SIRASI	İLDE BİRİNCİ OLAN PARTİ
1946	Cumhuriyet Halk Partisi	397	İsmet İNÖNÜ	İzmir	1	CHP
	Demokrat Parti	61	Celal BAYAR	Bursa	2	CHP
1950	Demokrat Parti	416	Celal BAYAR	Bursa	1	DP
	Cumhuriyet Halk Partisi	69	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	DP
	Millet Partisi	1	Yusuf Hikmet BAYUR	İstanbul	3	DP
1954	Demokrat Parti	503	Adnan MENDERES	Aydın	1	DP
	Cumhuriyet Halk Partisi	31	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	DP
	Cumhuriyetçi Millet Partisi	5	Osman BÖLÜKBAŞI	Kırşehir	1	CMP
1957	Demokrat Parti	424	Adnan MENDERES	Aydın	1	DP
	Cumhuriyet Halk Partisi	178	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	DP
	Cumhuriyetçi Millet Partisi	4	Osman BÖLÜKBAŞI	Kırşehir	1	CMP
1961	Cumhuriyet Halk Partisi	173	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	AP
	Adalet Partisi	158	Ragıp GÜMÜŞPALA	Edirne	2	CHP
	Yeni Türkiye Partisi	65	Ekrem ALİCAN	Sakarya	3	AP
1965	Adalet Partisi	240	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
	Cumhuriyet Halk Partisi	134	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	AP
	Millet Partisi	31	Osman BÖLÜKBAŞI	Kırşehir	1	MP
1969	Adalet Partisi	256	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
	Cumhuriyet Halk Partisi	143	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	AP
	Güven Partisi	15	Turhan FEYZİOĞLU	Kayseri	2	AP
1974	Cumhuriyet Halk Partisi	185	Bülent ECEVİT	İstanbul	1	CHP

	Adalet Partisi	149	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
	Milli Selamet Partisi	48	Süleyman Arif EMRE	Adıyaman	3	CHP
1977	Cumhuriyet Halk Partisi	213	Bülent ECEVİT	İstanbul	1	CHP
	Adalet Partisi	189	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
1983	Milli Selamet Partisi	24	Necmettin ERBAKAN	Sinop	3	CHP
	Anavatan Partisi	211	Turgut ÖZAL	Malatya	1	ANAP
	Halkçı Parti	117	Necdet CALP	Kocaeli	2	ANAP
1987	Milliyetçi Demokrasi Partisi	71	Turgut SUNALP	İstanbul	3	ANAP
	Anavatan Partisi	292	Turgut ÖZAL	Malatya	1	ANAP
	Sosyal Demokrat Halkçı Parti	99	Erdal İNÖNÜ	Ankara	2	ANAP
1991	Doğru Yol Partisi	59	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	DYP
	Doğru Yol Partisi	178	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	DYP
	Anavatan Partisi	115	Mesut YILMAZ	İstanbul	1	ANAP
1995	Sosyal Demokrat Halkçı Parti	88	Erdal İNÖNÜ	Ankara	1	SHP
	Refah Partisi	158	Necmettin ERBAKAN	Sinop	4	ANAP
	Doğru Yol Partisi	135	Tansu ÇİLLER	İstanbul	4	RP
1999	Anavatan Partisi	132	Mesut YILMAZ	İstanbul	2	RP
	Demokratik Sol Parti	136	Bülent ECEVİT	İstanbul	1	DSP
	Milliyetçi Hareket Partisi	129	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	1	MHP
2002	Fazilet Partisi	111	Recai KUTAN	Malatya	1	FP
	Adalet ve Kalkınma Partisi	363	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	178	Deniz BAYKAL	Antalya	1	CHP
2007	Adalet ve Kalkınma Partisi	341	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	112	Deniz BAYKAL	Antalya	2	AKP
	Milliyetçi Hareket Partisi	71	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	1	MHP
2011	Adalet ve Kalkınma Partisi	327	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	135	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	1	CHP
	Milliyetçi Hareket Partisi	53	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	2	AKP
7 Haziran 2015	Adalet ve Kalkınma Partisi	258	Ahmet DAVUTOĞLU	Konya	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	132	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	2	HDP
	Milliyetçi Hareket Partisi	80	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	1	MHP
1 Kasım 2015	Adalet ve Kalkınma Partisi	317	Ahmet DAVUTOĞLU	Konya	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	134	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	2	HDP
	Halkların Demokratik Partisi	59	Selahattin DEMİRTAŞ	Elazığ	3	AKP
2018			Figen YÜKSEKDAĞ	Adana	4	AKP
	Adalet ve Kalkınma Partisi	295	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	146	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	2	HDP
	Halkların Demokratik Partisi	67	Sezai TEMELLİ	İstanbul	3	AKP
			Pervin BULDAN	Hakkâri	1	HDP

Kaynak:(“YSK”), (“SEÇİMSONUÇLARI”), (“SABAH”), (“MİLLİYET”), (“HURRİYET”)’den derlenmiştir.

Erzen’e göre, seçmenler sözel olmayan unsurları, siyasi lider sunumunda, sözel mesajlardan daha kalıcı, inandırıcı ve ikna edici olarak görmektedir. Sözsüz iletişim aracılığı ile oluşan imaj,

siyasal liderlerin geliştirmesi gereken bir becerileri içermektedir. Günümüzde imaj profesyonel yardım ile tasarlanırken, bu süreçte adayın tüm niteliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü tasarlanan imaj, kişilik özellikleri ile tutarlı olmazsa, inandırıcılık ortadan kalkmakta ve hedeflenen kitlelere samimi gelmemektedir. Bu noktada yaratılan imajın, hafızalarda kalıcı olması ve tüm niteliklerinin birbiri ile tutarlı olması gerekmektedir(Ünal Erzen, 2008).

Hipotez 4: Aile baskısı Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.

Tablo 9. Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? * Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde hangisinin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Crosstabulation

		% within Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?					
		Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde hangisinin etkili olduğunu düşünüyorsunuz?					Total
		Ekonomik Durum	Partiye Bağlılık	Aile Baskısı	Eğitim	Diğer	
Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?	Sol	42,6%	32,8%	4,9%	14,8%	4,9%	100,0%
	Merkez	48,8%	36,6%	2,4%	4,9%	7,3%	100,0%
	Sağ	52,7%	32,4%	2,7%	10,8%	1,4%	100,0%
	Diğer	25,0%	50,0%			25,0%	100,0%
Total		47,3%	34,2%	3,3%	10,3%	4,9%	100,0%

Araştırmada son olarak Türkiye’de seçmenlerin siyasal partileri tercih ederken dikkate aldıkları etmenler sorulduğunda, sol, merkez ve sağ görüşlerde olan kişilerin büyük bir bölümünün ekonomik duruma yönelik cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Ekonomik durumda sonra ise parti tercihlerinde etkili olan bir diğer faktör ise partiye bağlılıktır. Dolayısıyla buradan hareketle bireylerin artık içinde büyüdükleri aile, sosyal çevre, eğitim ortamında oluşan ve aidiyet gerektiren siyasal bağlılıktan ziyade rasyonel tercih yaptıkları dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Colombia ve Michigan ekollerinde vurgulanan aidiyet, bağlılık ve çocukluğa kadar giden siyasal evrilme sürecinin artık eskisi kadar önemli olmadığı ve rasyonel tercih yaklaşımına uygun kararlar verilmeye başladığı ifade edilebilir. Tablo 9’da yer alan sonuçlara bakıldığında aile baskısı faktörü seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde etkili olan faktörler arasında fazla bir öneme sahip değildir. Araştırmanın bu sonuçları dördüncü hipotezi doğrulamamaktadır.

Nitekim Türkiye’de 2000 ve 2001 ekonomik krizleri, bireylerin ekonomik sorunlara ilişkin beklentilerinin ön planda yer almasına neden olmuş ve bu durum kendisini iktidar partisi olan DSP’nin % 1 düzeyinde oy almasında göstermiştir. Buradan hareketle ekonomik krizler ve ekonomik sorunların, seçmen davranışlarının belirlenmesinde en önemli konuma geldiği belirtilebilir(Çinko, 2006). Diğer yandan, seçmenlerin oy tercihini etkileyen faktörlerin

belirlenmesi, siyasal partilerin seçim kampanyalarının planlanmasında ve yürütülmesinde önemli bir yere sahiptir. Ancak özellikle yakın zamanlarda yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin neden olduğu sorunlar, seçmen davranışını etkileyen etmenlerden olan ekonomik durumun önemini ortaya koymaktadır(Karagöl - Dama, 2015). Diğer yandan Türkiye’de 2007 genel seçim sonuçları, seçmenlerin, kendi ekonomik durumlarına öncelik vermekten ziyade, ulusal ekonominin durumunu göz önünde bulundurarak oy verdiklerini göstermiştir. Dolayısıyla seçmenler siyasal tercihlerinde, geleceğin yanı sıra geçmiş dönemlerdeki ekonomik durumu da dikkate almaktadırlar. Seçmenlerin geleceğe dayalı karar vermelerinde ise partilerin vaatleri ve performansları da etkili olmaktadır(Ercins, 2007).

Sonuç ve Öneriler

İnsan, sosyo-psikolojik ve biyolojik boyutları olan bir varlık olmakla birlikte, araştırmalarda, her bir nitelik farklı değişkenlerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. İnsana ilişkin olarak yapılan çalışmaların bu nedenle multidisipliner olarak gerçekleştirilmesi araştırmaların güvenilirliği için son derece önemlidir. Bireylerin siyasal yaşama ilişkin davranışları da bu noktada farklı faktörlerin etkisi altında ele alınmalıdır. Seçmen davranışları, uzun yıllardır çalışılmakta olan bir alan olmakla birlikte, bu davranışları açıklamak için farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar seçmen davranışlarını, psikolojik, sosyolojik ya da rasyonel olarak ele almakta ve seçmenlerin oy verecekleri partilere hangi etmenlerin etkisi altında karar verdiklerini açıklamaya çalışmaktadırlar.

Türkiye, çok partili demokrasi deneyimi Cumhuriyetin ilanından sonra birkaç denemenin ardından başarısız olmuş; ancak, 1950’lerden sonra tam anlamıyla bu siyasal sistemi benimsemiş bir ülkedir. Türkiye’de çok partili demokratik hayat, farklı iktidar dönemlerinde darbe ve muhtıralar nedeniyle kesintiye uğramış, koalisyon hükümetleri siyasi hayatın büyük bir döneminde yönetimde yer almıştır. Koalisyon dönemleri Türkiye’de istikrarsızlığın nedeni olarak değerlendirilirken; yaşanan ekonomik krizler seçmenlerin oy verme davranışlarında ekonomik faktörlerin daha etkili olmasına neden olmuştur.

Bu araştırmada 184 katılımcıya yöneltilen sorular neticesinde sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler, katılımcıların siyasi parti tercihini değişebilirliğini olumlu gördüklerini ortaya koymuştur. Diğer yandan katılımcıların, partilerin çözüm önerileri ve siyasi görüşü, siyasi parti tercihinde dikkate aldıkları tespit edilmiştir. Farklı eğitim düzeylerindeki bireylerin büyük bir bölümü de siyasi parti liderlerinin, partinin oy potansiyelini etkilediğini belirtmişlerdir. Siyasi parti liderlerinin katılımcılar tarafından öne çıkarılan özellikleri ise, halka yakınlık ve hitabet yeteneğidir.

Türkiye’de seçmenlerin oy verme davranışlarına getirilen eleştirilerin büyük bir bölümünün aile baskısı ve eğitim düzeyine bağlı olarak yapıldığı açıktır. Ancak yapılan araştırmalar, özellikle yaşanan ekonomik krizlerin ardından seçmenlerin daha rasyonel karar aldıklarını ve ekonomik duruma bağlı olarak siyasal parti tercihinde bulduklarını ortaya koymaktadır. Nitekim 2000’li yıllardan sonra yapılan seçimler sonucunda birçok siyasal partinin Meclis dışında kalması ekonomik sorunların siyasal parti tercihlerinde giderek artan bir öneme sahip olduğunu örneklemektedir.

Araştırma sürecinde katılımcıların bir kısmının, siyasal alana giren bir konuda çalışmaya katılmanın riskli olabileceğini belirterek soruları cevaplamak istememeleri bu alanda yapılacak araştırmalar için önyargı ve kaygıların olduğunu göstermektedir. Bu önyargı ve kaygıların, bu alanda yapılacak çalışmaların sınırlı kalmasına neden olabileceği açıktır. Diğer yandan bireylerin siyasal hayata mesafeli durmaları, siyasal katılım açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kaynakça

- Akcagündüz, Emre. “Kamu Tercih Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme.” *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 2/2 (2010), 29–35.
- Akgün, Birol. “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi.” *Journal of Selçuk University Social Sciences Vocational School*, 2000.
- Aydemir, Gökşen. *Türkiye’de Politik Konjonktür Dalgalanmaları Kapsamında Seçmen Davranışlarının Analizi (1987-2004)*. Marmara Üniversitesi, 2007.
- Aydın Kılıç, Esra. “Seçmen Tercihinde İmaj Faktörü: Siyasal Parti ve Aday İmajı Karşılaştırmasına Yönelik Bir Alan Araştırması.” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 36 (2013), 46–73.
<https://iletisimdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/IKAD/article/view/46>
- Aydoğan Ünal, Betül. “Oy Verme Davranışı Modelleri.” *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (2016), 95–119.
- Aydoğan Ünal, Betül. “Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistemik Literatür İncelemesi.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/4 (2018), 1415–1424.
- Beren, Fatih. “Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği.” *Akademik İncelemeler Dergisi* 8/1 (2013), 191–214.
<https://doi.org/10.17550/aid.23559>
- Bingöl, Yılmaz - Kaçer, Murat. “AK Parti Döneminde ZAzaların Siyasal Tercihleri: Bingöl ve Tunceli Örneği (2002-2018).” *II. Uluslararası Ekonomi, Siyaset VeYönetim Sempozyumu*. ed. Yılmaz Demirhan et al. Diyarbakır, 2018.
- Blount, Simon. “Unemployment and Economic Voting.” *Electoral Studies* 21/1 (2002), 91–100. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(00\)00043-3](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(00)00043-3)
- Çalışır, Vahit. “Kırda Siyasal Davranış: Çukurova Örneği.” *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7/12 (2017), 145–156.
- Çavuşoğlu, Hüseyin - Pekkaya, Mehmet. “Yerel Seçimlerde Genç Seçmenlerin Siyasal Davranışlarına İlişkin Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği.” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 12/29 (2016), 17–40.

- Çinko, Levent. “Seçmen Davranışları İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61/1 (2006), 103–116.
- Dahl, Robert A. *Demokrasi Üzerine*. trans. Betül Kadioğlu. Ankara: Phoenix Yayınevi, no date.
- Demirtaş, Mehmet Can. “Siyasal Değerlerin Seçmen Davranışlarına Yönelik Etkileri Üzerine Bir Araştırma.” *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6/1 (2017), 33–52.
- Dökmen, Gökhan - Ova, Canan. “Vergilerin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 7/15 (2016), 20–37.
- Ercins, Gülay. “Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı.” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 8/2 (2007), 25–40.
- Eroğlu, A. Hüsrev - Bayraktar, Sumru. “Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri İzmir İli Örneği.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/12 (2010), 187–207.
- Filiz, Uğur. *Seçmen Davranışını Etkileyen Sosyo-Psikolojik Faktörler: Pamukkale Üniversitesi Örneği*. Pamukkale Üniversitesi, 2019.
- Fraile, Marta - Lewis-Beck, Michael S. “Multi-Dimensional Economic Voting in Spain: The 2008 Election.” *Electoral Studies* 32/3 (2013), 465–469.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.05.027>
- Gökçe, Orhan et al. “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim.” *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2002), 1–44.
- Gül, Hüseyin et al. “2011 Genel ve 2014 Yerel Seçimlerinde Isparta’ Da Seçmen Davranışı Analizi.” *Toplum ve Demokrasi* 9/ (2015), 225–241.
- Gümüş, Handan. *Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP’nin Seçmen Tabanları*. Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Güven, Süleyman. “Türkiye’de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset.” *Selçuk İletişim* 9/3 (2016), 90–118. <https://doi.org/10.18094/si.80705>
- Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, 7th Ed., 1973.
- Karagöl, Erdal Tanas - Dama, Nergis. *Partilerin Vaatleri Seçim Sonuçlarını Nasıl Etkiler? Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (2015). 1–5. www.setav.org
- Kızılboğa, Ruveyda. “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi.” *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/ (2012), 91–109.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilim/issue/19734/211146>
- Lewis-Beck, Michael Steven - Nadeau, Richard. “Economic Voting Theory: Testing New Dimensions.” *Electoral Studies* 30/2 (2011), 288–294.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.09.001>
- Öztay, Oğuz Han. *Yerel Seçim ve Siyasal Tercih*. Ankara: Astana Yayınları, 1. Baskı., 2020.
- Şahin, M. Ozan. *Türkiye’de 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Işığında; Siyasal Partiler ve Seçmenlerinin Avrupa Birliği’ne Yönelik Tutumları*. İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Sheafer, Tamir. “The Media and Economic Voting in Israel.” *International Journal of Public Opinion Research* 20/1 (2008), 33–51.
- Tinni, Sığnem. “Teknolojik Gelişmelerin Siyasal Sürece ve Seçmen Davranışlarına Etkisi.” *Journal of Turkish Studies* 14/3 (2019), 1791–1804.
<https://doi.org/10.29228/turkishstudies.22220>
- Topbaş, Hasan. “David Easton’un Siyasal Sistem Kuramı Bağlamında Siyasal Katılma: Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma.” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 30 (2010), 81–112.
- Ünal Erzen, Meltem. “Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi.” *İletişim Fakültesi Dergisi*,

65–80.

Yıldırım, Ali et al. “Türkiye’de Mahalli İdareler Seçimleri Oy Oranlarının Tahmin Edilmesine Yönelik Bir Model Önerisi.” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2019), 309–330.

Yıldırım, Mutlu. “Parti Aday Tercihlerinin Seçmen Davranışına Etkisi 2009 Yerel Seçimleri Uşak Örneği.” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Denizli* 17/ (2014), 15–38.

“HURRİYET,” no date.

“MİLLİYET,” no date. www.milliyet.com.tr

“SABAH,” no date. www.sabah.com.tr

“SEÇİMSONUÇLARI,” no date. <http://www.secim-sonuclari.com/>

“YSK,” no date. www.ysk.gov.tr